

Indexace dokumentů

Předmět: Selekční jazyky

22. 11. 2013

Přednášející: Mgr. Silvie Kořínková Presová

<http://kisk.phil.muni.cz/mgr-silvie-korinkova-presova-dis>

Výklad pojmu

Indexace (výklad z TDKIV) - ekv heslování, indexování, angl. ekv. indexing

- **Proces vyjádření obsahu dokumentu pomocí prvků selekčního jazyka**, obvykle s cílem umožnit zpětné vyhledávání. Podle použitých metod se rozlišuje pojmová a slovní indexace, podle použitých postupů se rozlišuje intelektuální, automatická a poloautomatická indexace. Z hlediska použitých selekčních jazyků se rozlišuje prekoordinovaná indexace a postkoordinovaná indexace.

Indexování (ČSN ISO 5963, 1996, s. 5)

- Pracovní postup popisování nebo identifikace dokumentu ve vztahu na jeho věcný obsah.

Výklad pojmu

Různá pojetí termínu indexace:

- proces spjatý s předmětovými SJ
- proces zahrnující jak identifikační, tak věcný popis dokumentů
- proces vyjádření obsahu dokumentu

Účel indexace

- Hlavním smyslem indexace je tvorba reprezentací publikovaných dokumentů ve formě vhodné pro zahrnutí do různých typů databází. (Lancaster, 2003, s. 1)
- Věcné vyhledávání - vyhledávání podle obsahu.

- Vytváření obsahové charakteristiky dokumentů (sémantická redukce dokumentů) není doménou pouze indexace, ale též **referování/abstrahování**.

Při indexaci je obsah popsán znaky SJ či volně pomocí slov přirozeného jazyka.

x Abstrahování je založeno na používání vět přirozeného jazyka k vytváření zhuštěných textů, které charakterizují původní dokument. (Pinkas, 2002, s. 79)

- K referování více Pinkas, 2002, s. 79-81

Volné indexování

Volné indexování - indexování, které neužívá žádného definovaného selekčního jazyka.

- Pořádací znaky se přiřazují volně a nekontrolovaně.
  - Obvykle se vychází z přirozeného jazyka.
  - Pořádací znaky se čerpají z textu dokumentu nebo z přirozeného slovníku jednotlivce.
- (Pinkas, 2002, s. 85)

Selekční obraz dokumentu (SOD)

SOD (výklad z TDKIV) -
Množina věcných
selekčních údajů
vyjadřující obsah
dokumentu. Výjimečně se
termín používá také pro
identifikační část
záznamu dokumentu.

Technologizace slova :
mluvená a psaná řeč /
Walter J. Ong

psané texty
mluvený projev
jazyk a kultura
sociologie kultury
studie
81 - Lingvistika. Jazyky
81'42
81:316.7
316.7
(048.8)

Fáze procesu indexace

Trojfázový proces (ČSN ISO 5963, 1996):

- analýza dokumentu a určení jeho věcného obsahu (obsahová analýza)
- identifikace pojmů obsažených v předmětu
- vyjádření těchto pojmů znaky SJ

Dvojfázový proces (Lancaster, 2003)

- pojmová analýza - obsahová analýza, identifikace pojmů
- vyjádření pojmů znaky SJ

Obsahová analýza

- Zjištění obsahu - kombinace pečlivé četby a rychlého čtení (zjištění shrnujících částí v textu).
- Pečlivé čtení - titul, abstrakt, shrnutí, závěr
- Za pozornost též stojí - názvy kapitol, popisy u obrázků a tabulek.
- Indexátor - brát v úvahu dokument jako celek.

Obsahová analýza

Obsahovou analýzu není vhodné opřít pouze o název či referát - viz příklad publikace *Drahokamy / Květoslav Minařík*

Při obsahové analýze vychází indexátor z textu dokumentu, přičemž pozornost věnuje následujícím položkám:

- titul, obsah
- abstrakt, anotace
- autorská klíčová slova
- úvod a závěr, úvodní věty kapitol, odstavců
- zvýrazněné úseky textu
- ilustrace, schémata, tabulky apod.

Dějiny loutkového divadla v Evropě 1. / Charles Magnin

- loutkové divadlo -- Evropa

Na základě anotace se pokuste určit další
důležitá témata či téma.

- Anotace je dostupná z
<http://www.kosmas.cz/knihy/128653/dejiny-lout>

Dějiny loutkového divadla v Evropě 1. / Charles Magnin

- loutkové divadlo -- Evropa
- loutkové divadlo -- dějiny
- loutky -- Evropa
- loutky -- dějiny
- přehledy
- loutkové divadlo
- loutky
- dějiny
- Evropa
- přehledy

Obsahová analýza

Netištěné dokumenty (audiovizuální, vizuální a zvukové dok., digitální dok.)

- Indexace na základě jejich textové složky.
- Nestačí-li textová složka, je třeba se seznámit s úplným dokumentem.

Identifikace pojmů

Indexátor by měl identifikovat ty pojmy, které tvoří podstatu popisu předmětu dokumentu. (ČSN ISO 5963)

- Co ovlivňuje identifikaci pojmů vhodných pro reprezentaci předmětu dokumentu?
  - **Konkrétní cíl indexace** - např. tvorba SOD či rejstříku ve smyslu informačního aparátu primárního dokumentu
  - **Druh indexovaného dokumentu**
  - **Funkce IS a potřeby uživatelů**

Identifikace pojmů

Během pojmové analýzy si musí indexátor klást následující otázky týkající se dokumentu (Lancaster, 2003, s. 9):

1. O čem dokument je?

2. Proč má být dok. přidán do fondu?

3. Jaké aspekty budou zajímat naše uživatele?

→ Efektivní indexace zahrnuje nejenom rozhodnutí o tom, o čem dokument je, ale také z jakého důvodu bude zajímat určitou skupinu uživatelů.

Identifikace pojmů - vliv uživatelů

- Z hlediska indexace zaměřené na uživatele -
dokument → **různé IS** → **různé SOD**
- **Zachycení témat, které mají** pro uživatele IS
potencionální hodnotu.
- Čím je specializovanější pracoviště a jeho uživatelé, tím je pravděpodobnější, že indexace může být a měla by být přizpůsobena přesným zájmům uživatelů.
- **User-centered indexing** (Fidel, 1994) -
Odkazuje k indexaci na základě požadavků očekávaných od určité skupiny uživatelů.

Identifikace pojmů

→ **Pojmová analýza by neměla být ovlivněna charakterem SJ**, který bude použit při převodu do PZ. Indexátor musí nejprve rozhodnout jaká témata je potřeba reprezentovat. (Lancaster, 2003, s. 26)

X

→ „Analýza i transkripce by se měly provádět s pomocí nástrojů indexování jako jsou tezaurus a klasifikační systémy.“ (ČSN ISO 5963, 1996, s. 5)

Vyjádření pojmů znaky SJ

„Překlad“ identifikovaných pojmů do pořádacích znaků SJ - např. deskriptory, předmětová hesla, klasifikační znaky, volně tvořená klíčová slova.

- Nutné zohlednit syntaxi (indexační pravidla) jednotlivých systémů, např. tvorba předmětových hesel NK ČR, klasifikačních znaků MDT apod.

Vyjádření pojmů pomocí deskriptorů tezauru Eurovoc

- ženská práva
- domácí násilí
- feminismus
- gender
- postavení žen
- ženská hnutí

Vyjádření pojmů pomocí deskriptorů tezauru Eurovoc

- ženská práva ----- práva žen
- domácí násilí ----- domácí násilí
- feminismus ----- ženské hnutí
- gender ----- sociologie
- postavení žen ----- ženská otázka
- ženská hnutí ----- ženské hnutí

Vyjádření pojmů znaky SJ

Pojmy, které nejsou obsaženy ve slovníku SJ se vyjádří:

- **bud' novými znaky, které se současně zařadí do selekčního jazyka,**
- **nebo významově širšími znaky selekčního jazyka a nové pojmy lze zařadit mezi kandidáty.**

Vyjádření pojmů znaky SJ - specifičnost slovníku

- Druh SJ (PSJ, SSJ) není nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím fázi překladu.
- **Důležitější je šíře tematického pokrytí a specifičnost slovníku.**
- Různé SJ mohou specifičnosti dosáhnout různě, např. kombinací PZ

např. vyjádření složeného tématu **dějiny hygieny**

- SJ 1 **hygiena - dějiny**   předmetové heslo
- SJ 2 **613/614(091)**   klasifikační znak MDT
- SJ 3 **hygiena**   → deskriptory
dějiny   →

Vyjádření pojmů znaky SJ

Ve fázi vyjádření pojmů znaky SJ lze rozlišit dva typy indexace (Lancaster, 2003, s. 18):

- **extrakce** (slovní indexace) - Slova nebo slovní spojení pro reprezentaci předmětu dokumentu jsou vybrána přímo z dokumentu.
- **přiřazování** (pojmová indexace) - Obsah dokumentu je reprezentován pomocí slov, slovních spojení či znaků umělého jazyka, která jsou vybrána z jiného zdroje, než je samotný dokument.

Úplnost indexace

Úplnost se vztahuje k tomu, nakolik jsou v SOD zachycena hlavní témata, popř. dílčí témata a klíčové pojmy, které mají pro uživatele IS potencionální hodnotu.

Vztahuje se k počtu pořadacích znaků.

- **úplná indexace** - Předmět dokumentu je pořadacími znaky SJ pokryt kompletně - je užito dostatečný počet PZ.

X

- **výběrová/selektivní indexace** - Jsou zachycena pouze hlavní témata, mnohem méně PZ než u úplné indexace.

Úplnost indexace

Úplnost indexace ovlivňuje pozitivně úplnost vyhledávání (umožňuje vyčerpávající vyhledávání), zapříčiňuje ale nižší míru přesnosti vyhledávání.

- **míra úplnosti rešerše** - Jak velká část relevantních dok. byla vyhledána? Poměr počtu nalezených relevantních záznamů k počtu všech relevantních záznamů v databázi.
- **míra přesnosti rešerše** - Jak velká část nalezených dok. je relevantní? Poměr počtu nalezených relevantních záznamů k celkovému počtu záznamů v rešerši.

Dotaz (X Y Z)

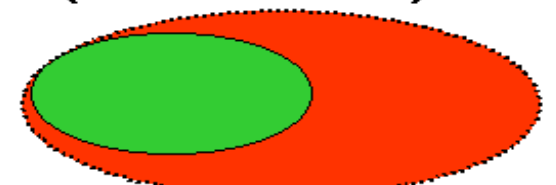
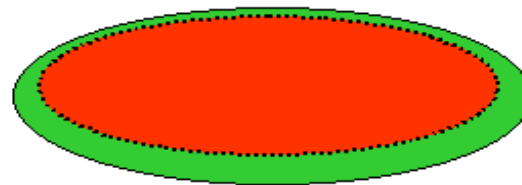
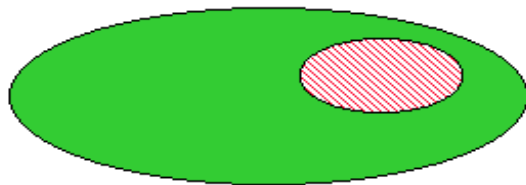
CHCI NAJÍT

NAJDU

(X and Y and Z)

Accrue (X, Y, Z)

(X or Y or Z)

Ztráta úplnosti

Klasická technologie

Optimální výsledek

technologie **Verity**

Ztráta přesnosti

Klasická technologie

Vejlupek, 2001

Úplnost indexace – Věčný přepych/ Gilles Lipovetsky

SVK Kladno

- luxusní zboží
  - luxus -- sociologické aspekty
  - eseje
- Anotace je dostupná z <http://www.kosmas.cz/k>

Úplnost indexace – Věčný přepych/ Gilles Lipovetsky

PH V FF MU

- luxus -- dějiny
- luxus -- filozofické aspekty
- luxus -- sociologické aspekty
- konzumní společnost
- eseje

SVK Kladno

- luxusní zboží
- luxus -- sociologické aspekty
- eseje

Úplnost indexace

Kdy neindexovat dílčí témata?

- Pokud se dokument zabývá obecnější problematikou a dílčí témata jsou z hlediska celkového obsahu dokumentu nepodstatná.
- Pokud se dokument zabývá obecnější problematikou, v rámci které je systematicky rozpracována většina dílčích témat, která do dané obecné problematiky náleží.
obecně platí - pokud ze stejné hierarchie 3 termíny
- indexovat nadřazeným termínem

Harmonizace věcné katalogizace v Česku: sen či realita? – M. Balíková

KAPITOLY

- **Partneři procesu harmonizace věcné katalogizace**
- **Role Národní knihovny ČR**
- **Předpoklady harmonizace věcné katalogizace**
- **Charakteristika věcné katalogizace, mezinárodní pravidla a doporučení, principy**
- **Obsahová analýza**
- **Metody věcné katalogizace**
- **Nástroje věcné katalogizace**
  - Klasifikační systémy - systematické selekční jazyky**
  - Integrované systémy**
  - Soubor věcných autorit**
  - Funkce souboru věcných autorit**
- **Hloubka indexace – varianty věcného zpřístupnění**

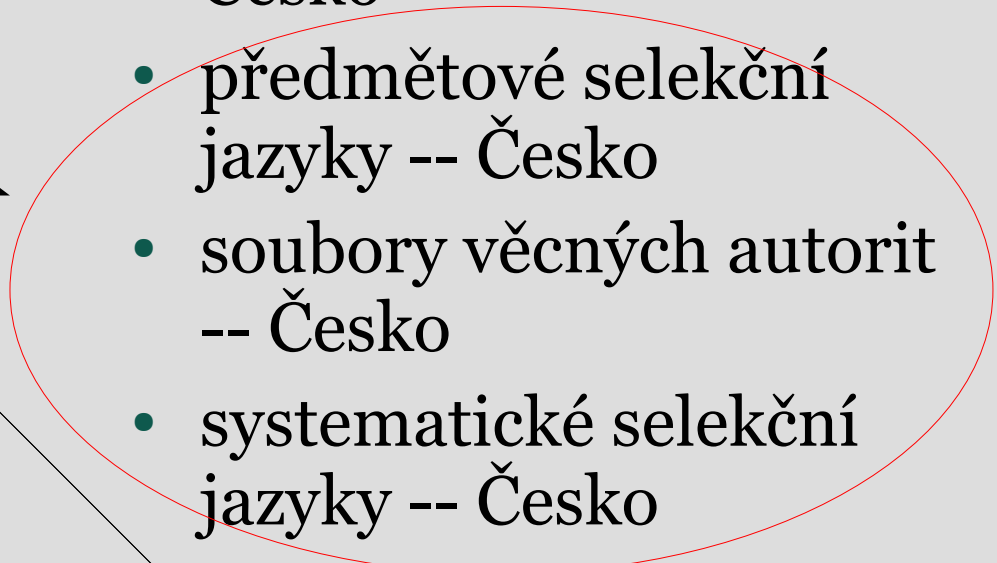
Harmonizace věcné katalogizace v Česku: sen či realita? – M. Balíková

SOD 1

- věcná katalogizace -- Česko
- věcné selekční jazyky -- Česko

SOD 2

- věcná katalogizace -- Česko
- předmětové selekční jazyky -- Česko
- soubory věcných autorit -- Česko
- systematické selekční jazyky -- Česko
- obsahová analýza dokumentů

Specifičnost indexace

Vztahuje se k míře, do jaké je konkrétní pojem, vyjadřující téma dokumentu, přesně specifikován selekčním jazykem.

Specifičnost indexace souvisí se schopností selekčního jazyka vyjádřit téma dokumentu co nejpřesněji ve vztahu ke specifičnosti obsahu.

Vyjádření pojmů pomocí deskriptorů tezauru Eurovoc

- ženská práva ----- práva žen
- domácí násilí ----- domácí násilí
- feminismus ----- ženské hnutí
- gender ----- sociologie
- postavení žen ----- ženská otázka
- ženská hnutí ----- ženské hnutí

Specifičnost indexace – Věčný přepych

PH V FF MU

- luxus -- dějiny
- luxus -- filozofické aspekty
- luxus -- sociologické aspekty
- konzumní společnost
- eseje

deskriptory ETF

(Evangelická teologická fakulta) UK v Praze

- bohatství
- postmodernizmus
- sociologie
- studie

Kvalita indexace

- Indexace, která zajistí maximální relevanci výsledků vyhledávání.
- Míra shody obsahu SOD s obsahem dokumentu a zároveň s obsahem uživatelského/rešeršního dotazu.
- Jde o relativní hodnotu
  - účel a zaměření informačního systému
  - potřeby a požadavky uživatelů
- Nelze hodnotit kvantitativními metodami

Kvalita indexace - faktory vlivu

- indexátor
- použitý selekční jazyk
- indexovaný dokument
- indexační pravidla
- pracovní podmínky

Metody hodnocení kvality indexace

- Přímá kontrola obsahové i formální správnosti SOD
- Hodnocení relevance
- Konzistence indexace

Konzistence indexace

- **Míra shody dvou nebo více SOD**

Typy konzistence

1. konzistence indexátorů

a) mezi indexátory (interindexer consistency) - Shoda indexace totožného dokumentu mezi dvěma nebo více indexátory.

b) indexátora (intraindexer consistency) - Konzistence indexace jednoho indexátora.

2. konzistence dokumentů

a) mezi dokumenty - Srovnání SOD pojednávajících o stejném tématu.

b) konzistenci dokumentu - Srovnání SOD vztahující se k jednomu dílu.

Výpočet konzistence indexace

- Poměr počtu souhlasných pořadacích znaků k celkovému počtu jedinečných pořadacích znaků obsažených v obou SOD.

$$C=ab/(a+b)$$

C=index konzistence indexace

ab=počet souhlasných PZ v selekčních obrazech

A a B, tj. shodně zvolených indexátory

a=počet jedinečných PZ v selekčním obraze A

b=počet jedinečných PZ v selekčním obraze B

Výpočet konzistence indexace - příklad

indexátor A

- luxus -- dějiny
- luxus -- filozofické aspekty
- luxus -- sociologické aspekty
- konzumní společnost
- eseje

indexátor B

- luxusní zboží
- luxus -- sociologické aspekty
- eseje

$$ab = 2$$

$$a+b = 6$$

$$C = ab / (a+b) = 2/6 = 0,33 = 33\%$$

tj. částečná konzistence

Výpočet konzistence indexace - příklad

indexátor A

- luxus -- dějiny
- luxus -- filozofické aspekty
- luxus -- sociologické aspekty
- konzumní společnost
- eseje

indexátor B

- luxusní zboží
- společnost
- sociologie
- studie

$$ab = 0$$

$$a+b = 9$$

$$C = ab / (a+b) = 0 / 9 = 0$$

tj. nulová konzistence

Výpočet konzistence indexace

- více než dva indexátoři
- C = průměr konzistenčních párů

Výpočet konzistence indexace – více než dva indexátoři

Indexátor 1

- námořníci
- ztroskotání
- ostrovy
- Robinson Crusoe
- dobrodružné romány

Indexátor 2

- trosečníci
- ostrovy
- dobrodružné romány
- anglická literatura
- 18. století

Indexátor 3

- námořníci
- ztroskotání
- ostrovy
- Robinson Crusoe
- dobrodružné romány
- Pátek
- anglická literatura

C = průměr konzistenčních párů

$$C_{1,2} = 2 / 8 = 0,25 = 25 \%$$

$$C_{1,3} = 5 / 7 = 0,71 = 71 \%$$

$$C_{2,3} = 3 / 9 = 0,33 = 33 \%$$

$$C = (0,25+0,71+0,33)/3 = 0,43 = 43 \%$$

Vztah kvality indexace a konzistence

- Konzistentní indexace se nerovná kvalitní indexace.
- Konzistence indexace zlepšuje efektivitu vyhledávání a tím pozitivně ovlivňuje kvalitu indexace.

Povinná a použitá literatura

- *ČSN ISO 5963. Dokumentace. Metody analýzy dokumentů, určování jejich obsahu a výběru lexikálních jednotek selekčního jazyka.* Praha : Český normalizační institut, 1995. 10 s.
dostupné v Ústřední knihovně FF MU – registrační pult
- Pinkas, O. 2002. *Zpracování informačních fondů.* Vyd. 1. V Praze : Vysoká škola ekonomická, 2002. **Kap. 6 Referování a indexování**, s. 79-88.
- Schwarz, J. **Praktické aspekty hodnocení kvality a konzistence indexace.** *Ikaros* [online]. 2001, roč. 5, č. 2. [cit. 2001-02-01]. Dostupné na WWW: <http://www.ikaros.cz/node/3986> ISSN 1212-5075.

Doporučená a použitá literatura

- Fidel, R. 1994. *User-Centered Indexing*. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 1994, roč. 45, č. 8, s. 572-576.
- *KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna České republiky, 2003. Dostupné z WWW: <http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>
- Lancaster, F. W. 2003. *Indexing and abstracting in theory and practice*. London : Facet Publishing, 2003. 451 s. ISBN 1856044823.
- Schwarz, J. *Selekční jazyky 2 : Úvod do problematiky : Sémantická redukce dokumentů* [ppt]. Přednáška č. 1 (kombinované studium). 29. 2. 2008.
- Schwarz, J. *Selekční jazyky 2 : Úvod do problematiky : Kvalita a konzistence indexace* [ppt]. Přednáška č. 2 (kombinované studium). 21. 3. 2008.

Vejlupek, T. Firemní zpravodajský informační systém. INFORUM 2001: 7. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích [online], [cit. 2013-11-26]. ISSN 1801-2213. Dostupné na WWW: <http://www.inforum.cz/archiv/inforum2001/pris>